

Estudis d'economia comarcal a Catalunya

per ENRIC LLUCH*

Terme de comparació: els estudis geogràfics comarcals

L'any 1923 Miquel Santaló publicava l'obra *Per l'estudi de Catalunya*, programa per a l'estudi sistemàtic de les comarques catalanes. El volum inclou, a manera d'exemple, un «assaig monogràfic» sobre el Gironès. Santaló hi aplica el mètode de l'escola francesa de geografia regional, que ell havia après prop de Dantín Cereceda a Madrid. Pocs anys després, el 1926, Pau Vila, també format a l'escola francesa, vora Blanchard a Grenoble, treia la primera de les monografies comarcals de l'Editorial Barcino: *La Cerdanya*. Els anys següents, la sèrie continuà amb *La Plana de Vic* (1928), de Gonçal de Reparaz, en col·laboració amb el geòleg Bataller, i amb *El Vallès* (1930), del mateix Pau Vila. El mateix any 1930, Josep Iglésies publicà a Reus *El Priorat: l'extensió de la comarca natural*.

La dedicació de Pau Vila a la preparació del *Resum de geografia de Catalunya* (1928-1935); la participació, decisiva, de Vila i d'Iglésies en la Ponència per a la Divisió Territorial constituïda pel govern autònom català (*La divisió territorial: estudis i projectes*, 1933); l'exili, a la fi de la guerra, de Reparaz, de Santaló i de Vila; tots aquests fets poden explicar l'aturada d'aquells estudis d'àmbit comarcal.

Després de la solució de continuïtat de 1939, en la mateixa línia ecologista dels estudis anteriors però amb major amplitud, J. Carandell estudià el Baix Empordà (*El bajo Ampurdán: ensayo geográfico*, 1942-1943); Salvador Llobet, format amb Vila, Solé i Deffontaines, estudià l'àrea montsenyenca (*El medio y la vida en el Montseny*, 1947, però llest des del 1944) i el país andorrà (*El medio y la vida en Andorra*, 1947). Dels anys de la postguerra és també *L'assaig sobre l'extensió de la comarca d'Igualada* de J. Iglésies, estampat per condicionaments del moment amb peu d'impremta de 1938.

La complexitat creixent de la monografia comarcal entesa a la manera de les escoles nascudes de l'obra de Vidal de la Blache, la complicació de les tècniques de l'anàlisi fisiogeogràfica i antropogeogràfica feren cada vegada més feixuga i llarga la tasca dels geògrafs regionals i els estudis s'alentiren i s'espaiaren. La tesi doctoral de Joan Vilà Valentí *Bages: estudio geográfico* ha romàs inèdita. A. Compte publicà *El alto Ampurdán* els anys 1963-1964. Maria de Bolòs i Capdevila té en impressió una síntesi de la seva magna tesi doctoral *La comarca de Olot*.

Per un altre cantó, la part segona (volums 2 i 3) de la *Geografia de Catalunya* (des del 1958) de la casa Aedos dirigida per Lluís Solé Sabarís dedica un

* Professor adjunt del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona.

estudi monogràfic a cadascuna de la quarantena de comarques dels antics Principat i Comtats. En curs de publicació ara (1970) el volum tercer de la *Geografia de Catalunya*, tot fa creure que darrera la tesi de Maria de Bolòs i un cop enllestida la *Geografia de Catalunya*, més o menys mig segle després de l'assaig primerenc de Miquel Santaló, un hiatus s'obrirà en els estudis geogràfics comarcals. ¿Caldrà esperar la sortida de la crisi metodològica en què es troba la geografia regional arreu del món abans d'iniciar un nou cicle d'aquests estudis?

Sense sortir de l'escola francesa, noves maneres de fer han estat provades en el *chef-d'oeuvre* d'Yvette Barbaza (actual professora responsable del Departament de Geografia del Centre Universitari Experimental de Vincennes) dedicat a les terres litorals de la regió de Girona (*Le paysage humain de la Costa Brava*, 1966). I podem esperar que l'influx creixent de les escoles geogràfiques anglosaxones sobre els estudiosos catalans més joves es manifesti en l'aplicació d'altres mètodes d'anàlisi regional.

Els estudis econòmics comarcals

La conversió el 1939 de la Facultat de Dret i Ciències Econòmiques i Socials de la Universitat Autònoma en simple Facultat de Dret obrí un parèntesi en la formació d'economistes fins que el 1953 es creà la Secció d'Econòmiques d'una Facultat de Ciències Polítiques, Econòmiques i Comercials. L'alta competència del professorat dels anys cinquanta (Sureda, Estapé, Sardà, Raventós, Vicens Vives, Nadal, Giralt, Perulles, Villar, Sacristán, etc.) subministrà a la ciència catalana promocions d'estudiosos en diversos camps: demografia, finances, política econòmica, estructura econòmica, etc.

De tota manera, en el camp concret de l'estudi dels espais econòmics sembla fonamental la influència de l'obra de dos autors no vinculats a la Facultat d'Econòmiques de Barcelona: Romà Perpiñà i Ramon Trias Fargas. Els articles de Trias Fargas a «Moneda y Crédito» el 1956 i 1957 sobre espai i economia, la seva participació en el memorable cicle de conferències del Grup R amb el tema *Urbanismo, localización económica y estructura económica*, publicat a «Cuadernos de Arquitectura» l'any 1958, els seus llibres posteriors, introduïren a casa nostra elements nous d'economia espacial (Hoover, Walter Isard, Ponsard i el clàssic Lösch) i de geografia teòrica (Edward A. Ackerman, Walter Christaller).

Entre els estudiants universitaris cal remarcar els efectes de la docència a Barcelona els primers anys seixanta del professor Lasuén, de formació anglosaxona i conreador de la ciència regional en la línia d'Isard.

Als treballs de les successives o paral·leles comissions d'urbanisme, especialment als 26 volums d'estudis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona; a CEDEC («Centre d'Estudis Interprofessional de Desenvolupament Socioeconòmic i Urbanisme», ara; abans «Centre d'Estudis per al Desenvolupament de la Comunitat»); als serveis d'estudis del Banc Urquijo i de la Banca Catalana, llicenciats

de la Facultat d'Econòmiques han aplicat anàlisis territorials o espacials seguint alguns dels autors següents o tots ells: Isard, Perroux, Boudeville, Trias i Fargas, el grup de Lió (Lebret, Labasse).

Des del 1966 diversos economistes comencen a publicar estudis referits específicament a àmbits comarcals: comarques estandard acceptant la delimitació de la Ponència de 1933, en algun cas amb algun retoc; subcomarques (àrees polaritzades, part d'una comarca); agrupaments de comarques en regions majors de definició urbana. Excloem ací per un cantó els treballs d'àmbit municipal (1) i per l'altre els que cobreixen tot el Principat encara que, com s'esdevé sovint, l'espai hi sigui tractat segons la divisió comarcal (2).

De 1966 a 1969 han estat publicats sis treballs d'àmbit comarcal de què parlarem adés. I sembla que la producció no s'atura. Pel gener de 1970 fou distribuïda per a discussió i esmena una edició multicopiada del primer volum d'un estudi prospectiu sobre el Vallès (3). I consta que hi ha treballs en realització sobre les comarques del Pirineu català occidental, sobre la regió de Lleida, sobre Bages, sobre la regió de Girona.

Cinc del estudis pròpiament editats fins ara han estat encarregats o finançats per bancs. Sens dubte, per tal d'augmentar el coneixement de l'àrea en què ja operen o en què penetren amb una nova sucursal i com a mostra publicitària d'arrelament comarcal i manifestació a la recerca de prestigi cultural. El sisè treball fou promogut per una cambra de comerç i indústria.

Aquests estudis tenen per tant un abast limitat, cosa que no els lleva pas interès, i en general un caràcter més «tècnic» que no pas «científic», tot al contrari del tarannà «acadèmic» de les monografies geogràfiques esmentades més amunt.

Cronològicament, el primer d'aquests estudis, dedicat a la Garrotxa, fou realitzat els anys 1964-1965 per un equip encapçalat per Joan Hortalà (4). És un volum de valor desigual, que parteix de l'acceptació realista de les seves mancances: «Malgrat tot, els treballs d'aquesta mena són necessaris; perquè és millor quelcom que no res» (pàg. 11). I també: «Es important advertir que la quantitat i proliferació de dades estadístiques aquí vessades no té gaire relació amb la simplicitat de les conclusions» (pàg. 12). Allò que no queda clar és per què sobre el volum plana aquest to de frustració. Del punt de vista metodològic l'orientació hi és clara: «Tant la utilització com el fonament científic de les tècniques emprades queden inscrits en el marc específic de la denominada Ciència Regional» (pàg. 11). I el volum aporta materials estadístics i informació no quantitativa de primera mà. Al pròleg hom fa constar la participació en aquest camp del notari Francesc de P. Llach.

Una primera explicació de les insuficiències de l'obra és que aquesta acusa les mans diferents de cada col·laborador, tot i que el volum no dona cap clària sobre la part de cada autor. En algunes parts de l'exposició hom abandona l'estil «científic» o «tècnic» per a caure en platituds didàctiques («tots els individus que viuen a la zona d'Olot són consumidors, però no són necessàriament productors», pàg. 117), humorístiques, amb un humor de *boutade* («la inactivitat hivernal no és però estèril; tal com diu Josep Pla, el pagès passa l'hivern a

la vora del foc, tot pensant la manera d'ensarronar l'amo», pàg. 122), o amb un humor de casino dels senyors («l'adequació de les pensions de jubilació a les necessitats vitals és capaç de reduir les ganes de treballar dels habitants de la comarca que tenen més de 65 anys», pàg. 125).

D'altres explicacions ja no formals afecten el *modus operandi*. La introducció històrica (pàg. 13 a 18) és absolutament inapropiada. Les referències a les variacions de la taxa de natalitat per municipis (pàg. 66-67) no prenen en compte la incidència creixent del naixement en clíniques al cap de la comarca, i ja no sempre al poble del domicili matern. Queda poc explícita la diferència entre el nombre de *proprietats* rústiques i el nombre de *propietaris* (diversos masos, en un municipi o a diferents municipis, d'un sol amo); la manca d'un advertiment clar al lector en aquest punt fa difícil la interpretació d'una conclusió dels autors (pàg. 129): «A part les vicissituds històriques, la propietat agrícola es troba mitjanament repartida; queden, però poques, estructures feudals a la part septentrional de la comarca».

Tot plegat és de doldre perquè el llibre té cantons positius. Hi ha una abundosa aportació informativa. Hi ha una aplicació de la fórmula de Reilly a l'estudi de l'àrea comercial d'Olot (pàg. 35-41). Hi ha una anàlisi crítica de la delimitació comarcal (pàg. 185-203). Això per citar només aspectes d'un interès molt clar per als geògrafs.

Carles Calleja i Xifré i Josep Vila i Abelló enllestiren a finals de 1966 una obra sobre l'economia de Reus i de les comarques del Camp (5). La publicació, a despeses de la Cambra de Comerç i Indústria de Reus, que havia premiat el treball, fou feta a mitjan 1967.

Els autors n'expliquen la motivació: «...la idea d'aquest llibre nasqué del ferment intel·lectual que l'illustre professor que fou de la Universitat de Barcelona En Jaume Vicens i Vives projectà sobre una generació d'estudiants que tingué el privilegi d'escoltar-lo. El doctor Vicens a través de les seves lliçons avivà l'interès per les economies locals.» També és franc el patronatge científic dels economistes reusencs Romà Perpiñà i Grau i J. M. Fontana i Tharrats i del geògraf Josep Iglésies, també reusenc. A les abundoses referències a peu de plana, tots aquests autors són posats sovint a contribució, sobre tot per als aspectes metodològics Perpiñà i Grau.

El llibre té sis parts: determinants físics, història econòmica, població, estructura de l'economia actual, política econòmica actual i les seves realitzacions i perspectives, societat reusenca. Malgrat el títol que es refereix al Camp de Tarragona, la ciutat de Tarragona hi és lògicament tractada molt per damunt i el mateix s'esdevé amb altres nuclis principals com és ara Valls. L'acumulació d'informació, tant estadística com no quantitativa, tan de primera mà com extreta de la bibliografia local dels segles XVIII a XX, fa que dominin els aspectes expositius sobre els interpretatius. Tanmateix els resultats ja aconseguits i els temes esbossats o insinuats dins una temàtica històrica i econòmica molt àmplia permeten de pensar que Calleja i Vila podrien treure d'aquest primer intent una obra més acabada en què unes línies de treball quedessin més explorades i d'altres, potser, fossin esportades.

Les contribucions de Josep Maria Muntaner a aquesta línia d'estudis, la primera en coequip amb Joaquim de Nadal el 1967 sobre el Vallès Oriental (6), la segona amb un equip més complex el 1969 sobre l'Alt Penedès (7), han aconseguit, especialment la darrera, una temàtica ben organitzada i ben exposada. Hom hi retroba les traces d'itineraris seguits pels autors sobre el terreny, d'enquestes orals amb la gent del país. L'enfocament és més «econogràfic» o «econotècnic» que pròpiament «econòmic». El marc físic, la diferenciació territorial intracomarcal, la població sota els aspectes demogràfics i socials, els sectors productius, el centres comarcals (Granollers, Vilafranca) o subcomarcals (Sant Celoni, Sant Sadurn d'Anoia) prenen la major extensió «positiva» del treball. La part darrera, més breu, insinua aspectes «prospectius» i «normatius»: aspectes urbanístics, factors de creixement, suggeriments d'actuació.

Com els altres autors dels treballs que recensionem ací Muntaner i Nadal mostren poca familiaritat, generalment compensada per una prudent parsimònia, a l'hora de tractar els elements del medi natural: relleu, clima, aigües, vegetació natural, sòls. Tots aquests autors unànimement utilitzen a tort l'adjectiu *geogràfic* on seria més avinent *físic*, *fisiogràfic*, *fisiogeogràfic*, *ambiental*, *environmental* o, de vegades, *territorial*, *espacial*, *geomòrfic*, *climàtic*, etc. N'hi ha un exemple ben il·lustrador a *Granollers i el Vallès Oriental* (pàg. 21) on hom llegeix: «Tot i que [el Vallès Oriental] geogràficament sigui molt difícil de separar-lo del Vallès Occidental, es tracta de dues unitats que, des del punt de vista socioeconòmic, poden ésser ben diferenciades.» Es un signe menor de l'escassa comunicació interdisciplinària, tot i que és evident que els autors han manejat la bibliografia geogràfica disponible i que n'han tret el profit possible.

També podem repetir per a l'obra sobre el Vallès Oriental el retret referent a l'oblit de la incidència en la taxa de natalitat dels naixements d'infants de pares foranis als centres comarcals (pàg. 42-43). Jordi Baulies a *Granollers* (pàg. 47) ho avisa en tractar de la recuperació de la natalitat: «I també, en la creixent utilització del serveis sanitaris granollerins per persones de la comarca, la qual cosa pot donar un augment numèric superior al realment granollerí.»

Del volum sobre l'Alt Penedès és remarcable la preocupació metodològica pel que fa a la delimitació de la comarca, a la seva diferenciació territorial interior en subcomarques o rodalies i al problema de la seva agrupació en unitats supracomarcal: les demarcacions (o regions o vegueries) de la Generalitat, les províncies administratives vigents, l'Àrea Metropolitana, el Penedès històric. Es inevitable segurament que les informacions rebudes de la gent del país provinquin sovint de representants dels grups socials, polítics, econòmics o culturals dominants. Caldria manejar les informacions, per tant, amb una cura extremada a fi d'evitar possibles esbiaixaments interpretatius. El lector (pàg. 189) troba, referit als industrials més grans: «Es lògic, doncs, que les persones que hi estan al davant tinguin una dinàmica empresarial moderna i de gran pes en la vida comarcal.» El lector pensa que hi deu haver les excepcions de rigor però no oblida que, per les raons que sigui, l'Alt Penedès no és cap excepció en el caràcter feudalitzant de les relacions entre les grans empreses i les viles on estan assentades ni oblida elements propis de l'era paleotècnica encara vigents, com

és ara la jornada de treball industrial de dotze hores tinguda i àdhuc «sentida» com a normal.

Els dos estudis restants, publicats respectivament el 1967 i el 1968, dedicats a l'economia de les terres catalanes de l'Ebre (8) i a les comarques de l'entorn de Reus i Tarragona (9) són obra d'Ernest Lluch i d'Eugeni Giral. A diferència dels altres treballs el seu àmbit és supracomarcal. El primer estudia quatre comarques del país tortosí: Terra Alta, Ribera d'Ebre, Baix Ebre i Montsià (els autors tracten les dues darreres conjugades sota el nom de Baix Ebre). El segon estudia sis comarques: Priorat, Conca de Barberà, Baix Penedès, Alt Camp, Baix Camp i Tarragonès (els autors es refereixen sovint conjuntament a les tres darreres sota el nom de Camp de Tarragona).

Ni en un cas ni en l'altre Lluch i Giral no indiquen quins criteris han guiat aquests agrupaments de comarques. El contingut territorial dels agrupaments fa pensar que han atès més aviat criteris d'homogeneïtats que no pas de polaritzacions. Potser no hauria fet nosa un comentari sobre la no inclusió del Mataranya i àdhuc del Baix Aragó, com indicarien les àrees comercials totes soles, en el rerapaís de Tortosa. O una justificació de la no atribució de la Ribera d'Ebre a la regió de Reus vers la qual sembla gravitar. O encara de la divisió del Penedès en dues regions.

L'esquema temàtic comprèn: condicions «geogràfiques» (*sic, vide supra*) i recursos naturals; sector real; sector financer; classes i grups socioeconòmics; perspectives. La brevetat del text és compensada per l'exclusió de generalitzacions poc rellevants i per un nodrit repertori cartogràfic, ben resolt en la concepció i en la plàstica. Seria ben oportú un apèndix estadístic a final de volum (el text no n'abusa de les estadístiques i els cartogrames naturalment agreguen les dades en intervals significatius que no permeten l'anàlisi a nivell municipal).

Un aspecte remarcable és el paper de la història social, econòmica i política dels temps contemporanis (segles XIX i XX) a l'hora de les exposicions i a l'hora de les interpretacions. Història de la industrialització, de les bonificacions agràries, de les corporacions, sindicats, cooperatives, bancs, de les nissagues i dels clans familiars, de les classes i grups socioeconòmics, a nivell de la respectiva regió d'estudi, d'alguna de les comarques que hi són incloses o de les localitats significatives (Tortosa, Montblanc, Valls, Reus, Tarragona). Un altre aspecte a fer notar és l'esforç per trobar i resseguir els canals de comercialització dels productes agraris.

REFERÈNCIES

1. MUNTANER I PASCUAL, J. M.: *Sant Adrià de Besòs: un municipi en transformació*. Barcelona, Banco de Expansión Comercial, 1968, 103 pàgs.
2. Per exemple: *Localització i dinàmica de l'activitat econòmica*, realitzat pel Servei d'Estudis de Banca Catalana i publicat el 1968 pel mateix banc dins la sèrie *Estudis d'Economia Catalana*; o també *Aproximación a una tipologia dinàmica de las comarcas catalanas* publicat el 1968 pel Servei d'Estudis del Banc Urquijo; o encara diverses parts de l'obra col·lectiva *El desarrollo industrial de Cataluña*, dirigida per J. Hortalà i Aran i publicada per l'Institut d'Economia de l'Empresa.

3. BARBÉ I DURAN, LLUÍS (director): *Dinàmica i perspectiva del Vallès/1969*. Volum 1, *Grans projectes*. Sabadell, Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1969, 202 pàgs.+3 f.s.n. (edició multicopiada). Amb el director formen equip dos «realitzadors», J. M. Muntaner i Pascual i Joaquim de Nadal i Caparà, i dos «col·laboradors», Muriel Casals i Couturier i Josep Miró i Ardèvol.

4. HORTALÁ I ARAU, JOAN (director): *La comarca d'Olot: una aproximació a la seva realitat econòmica*. Esplugues de Llobregat, Edicions Ariel, 1966, 205 pàgs. (Publicació patrocinada per Banca Catalana). Amb el director formen equip J. Capdevila, C. Llach, A. Ortí, E. Ribas, M. Solà-Morales.

5. CALLEJA XIFRÉ, CARLOS, Y VILA ABELLÓ, JOSÉ: *La economía de la Ciudad de Reus y del Campo de Tarragona*. Reus, Cámara de Comercio e Industria, 1967, 174 pàgs. (Impres a Barcelona).

6. MUNTANER I PASCUAL, J. M., I NADAL I CAPARÀ, JOAQUIM DE: *Granollers i el Vallès Oriental*. Barcelona, Banco de Expansión Comercial, 1967. 117 pàgs.+1 f.s.n.

7. MUNTANER I PASCUAL, J. M. (director): *Sant Sadurní d'Anoia i l'Alt Penedès*. Barcelona, Banco de Expansión Comercial, 1969. Amb el director formen equip Arcadi Oliveres i Boadella, Francesc de P. Caminal i Badia, Pere Salvador i Sureda.

8. LLUCH I MARTÍN, ERNEST, I GIRAL I QUINTANA, EUGENI: *L'economia de la regió de l'Ebre*. Barcelona, Servei d'Estudis de Banca Catalana, 1967, 58 pàgs. (Estudis Comarcals).

9. LLUCH I MARTÍN, ERNEST, I GIRAL I QUINTANA, EUGENI: *L'economia de la regió de Tarragona*. Barcelona, Serveis d'Estudis de Banca Catalana, 1968, 92 pàgs. (Estudis Comarcals).